

Natuurinclusieve landbouw in Groen Onderwijs 28 november 2024

Green Deal

Natuurinclusieve landbouw
&
Groen onderwijs

Wie zijn wij?

Greendeal?

- Vertegenwoordigers van alle ondertekenaars: VMBO/MBO/HBO/WO.
- NIL verder integreren in groen onderwijs (KD, lespakketten, spel, toegang tot informatie, ...)
- Elkaar informeren en helpen.

Ochtendprogramma

- 10.00: Presentatie door Dirk van Apeldoorn (WUR): ‘Samen werken’ aan een natuur- positieve toekomst: aan de slag!
- 10.30: Presentatie door Petra van Egmond (min. LVVN): Wat doet het ministerie aan Natuurinclusieve landbouw en waarom?
- 11.00: Koffie / netwerkpauze.
- 11.20: Naar de **werksessies**.
- 12.30: Lunch!

Middagprogramma

- 13.30: BoerBrunia: “Natuur in Bedrijf”.
- 14.00: Sessie met docenten uit (V)MBO-HBO-WO: Welke successen zijn de afgelopen jaren behaald? Wat zijn de uitdagingen voor de toekomst?
- 14.30: Koffie / netwerkpauze
- 14.50: Naar de **werksessies**.
- 15.50: Afsluiting.
- 16.15: **Borrel**

Natuurinclusieve landbouw in Groen onderwijs

Onderwijsdag 28 november 2024

Anja Kuipers – Opleidingsdirecteur Plant-opleidingen

Welkom bij Wageningen University & Research!

- 20 Bacheloropleidingen
- 31 Masteropleidingen
- PhD, MBA, EngD
- Life Long Learning
- 13.057 BSc/MSc-studenten uit > 100 landen
- 2.440 PhD's
- 64.117 alumni
- 3.794 WU-medewerkers (3.588 fte)
- 3.974 WR-medewerkers (3.456 fte)

WUR – Thema's voor de toekomst

Biodiversiteit-positieve
voedselsystemen

Transformerende
bio-economieën

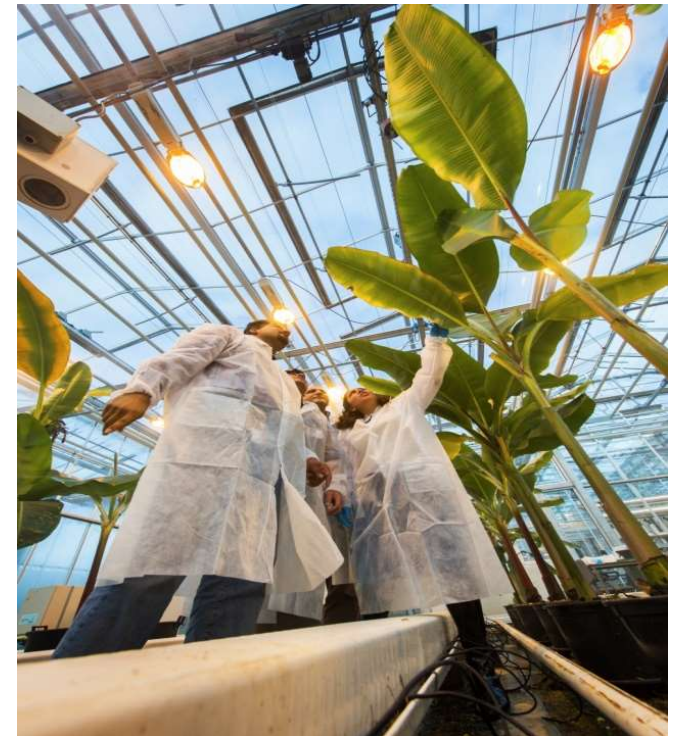

Datagedreven
ontdekkingen in een
veranderend klimaat

De aanpak van Wageningen

- Urgente uitdagingen vragen meer dan eendimensionale oplossingen
- Multidisciplinaire aanpak en open verbindingen tussen natuurwetenschappelijke en sociaalwetenschappelijke disciplines
- Samenwerking universiteit (WU) en marktgerichte researchinstellingen (WR)
- Nauwe samenwerking met overheden, bedrijfsleven, kennisinstellingen en onderwijsinstellingen

WU – Plant-opleidingen: (bio-)diversiteit

Focus:
plant-brede basis
-genen&gezondheid
-teelt&ecologie

Focus:
ecologie &
maatschappij

Focus:
ecologie, gewasbiologie & technologie

Focus:
technologie &
maatschappij

Multi-/ Interdisciplinaire aanpak nodig: NIL = ecologie + technologie + maatschappij!

WU-onderwijsvisie: Responsible changemakers opleiden!

WU – Plant-opleidingen: interdisciplinair

Bachelor Plantenwetenschappen

Master Resilient Farming and Food Systems

Master Plant Sciences

Blended
Online Master Plant Breeding

Master Plant Biotechnology

■ Voorbeeld:

Samen werken aan oplossingen voor Natuur Inclusive Landbouw:
ecologie + technologie + maatschappij

WU – Plant-opleidingen: samenwerkingen

Bachelor Plantenwetenschappen

Master Resilient Farming and Food Systems

Master Plant Sciences

Blended
Online Master Plant Breeding

Master Plant Biotechnology

WU - groene HBO:

- Stage bij WU/ WR
- Minor/ keuzevakken in Wageningen
- Nieuwe BSc-minor “Developing Climate Resilient Crops” (WO+HBO)
  - Ontwikkelen met HBO; Start in September 2025
  - Lesmodules beschikbaar voor alle onderwijspartners in CropXR

WU – Plant-opleidingen: samenwerkingen

Bachelor Plantenwetenschappen

Master Resilient Farming and Food Systems

Master Plant Sciences

Blended
Online Master Plant Breeding

Master Plant Biotechnology

WUR – middelbaar onderwijs:

- Les-ideeën over planten voor biologiedocenten (alle niveaus)

WUR – groene sector:

- Stages en Academic Consultancy Training voor Masterstudenten
- LLL: Online Master Plant Breeding & Wageningen Academy
- Groen Kennisnet

Groen Kennisnet (werksessies in ronde 1&2)

Kennisplatform Groene Domein; link met WUR-Library

www.groenkennisnet.nl

- [Portaal Natuurinclusieve landbouw](#)

- Nieuw Lesmateriaal: [e-book Natuurinclusieve landbouw in de praktijk](#)

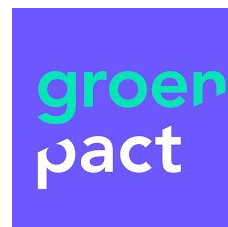
- [Practoraat Natuurinclusieve landbouw & Ondernemend leren](#)

Nieuw!

Hackathon Toekomstbestendige Landbouw

- Niveau-overstijgend: mbo, hbo en wo studenten gaan werken aan vraagstukken rondom bodem i.c.m. data (aangeleverd door Soil Valley)
- Nadruk op samenwerking: later op de werkvloer werkt iedereen ook samen, begin er op de opleiding al mee!
- Maart 2025
- Organisatie: Groenpact, WUR Student Challenges, OnePlanet en KnooppuntTechniek

Hartelijk dank voor
jullie aandacht!

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Natuurinclusieve landbouw
in Groen Onderwijs
28 november 2024

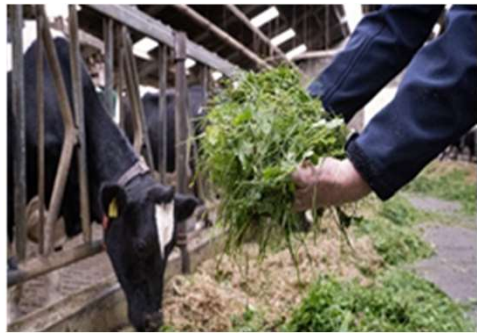

Green Deal

Natuurinclusieve landbouw
&
Groen onderwijs

Dirk van Apeldoorn

WUR, Centre for Crop Systems Analysis

Samen werken aan een natuur-positieve toekomst: aan de slag!

28 November 2024

Liesje Mommer, Mieke de Wit, Dirk van Apeldoorn, Jeanne Nel and many others

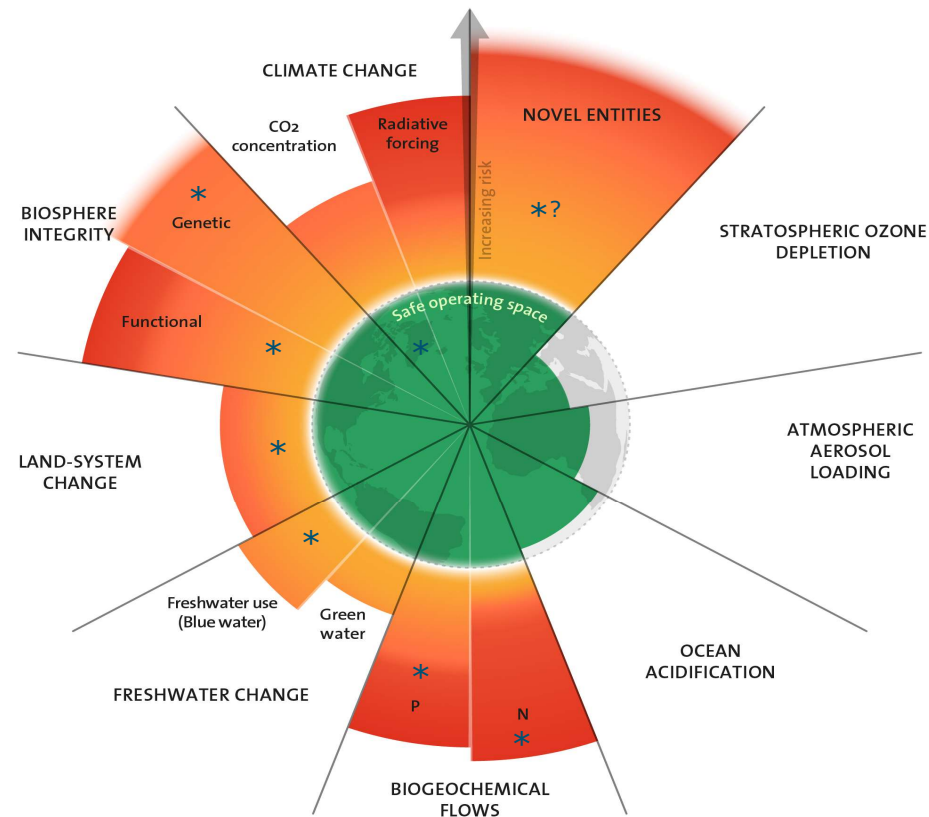

Klimaatverandering en biodiversiteitverlies

Ons voedselsysteem steek de planeet in de fik

21

De rol van het voedselsysteem in ecologische crises

Negatieve feedback op voedselsysteem

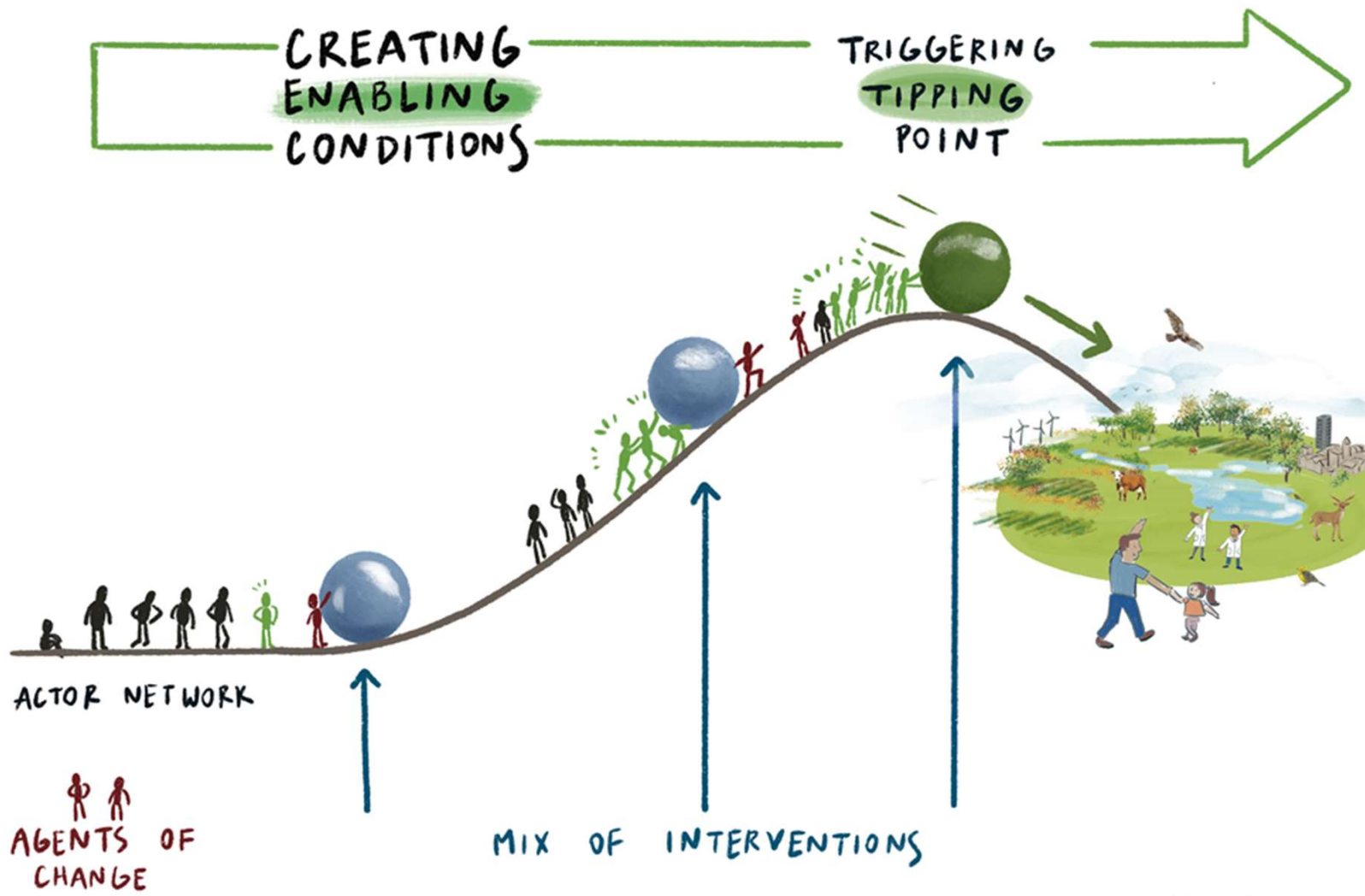

**It always seems impossible,
until it is done.**

Nelson Mandela

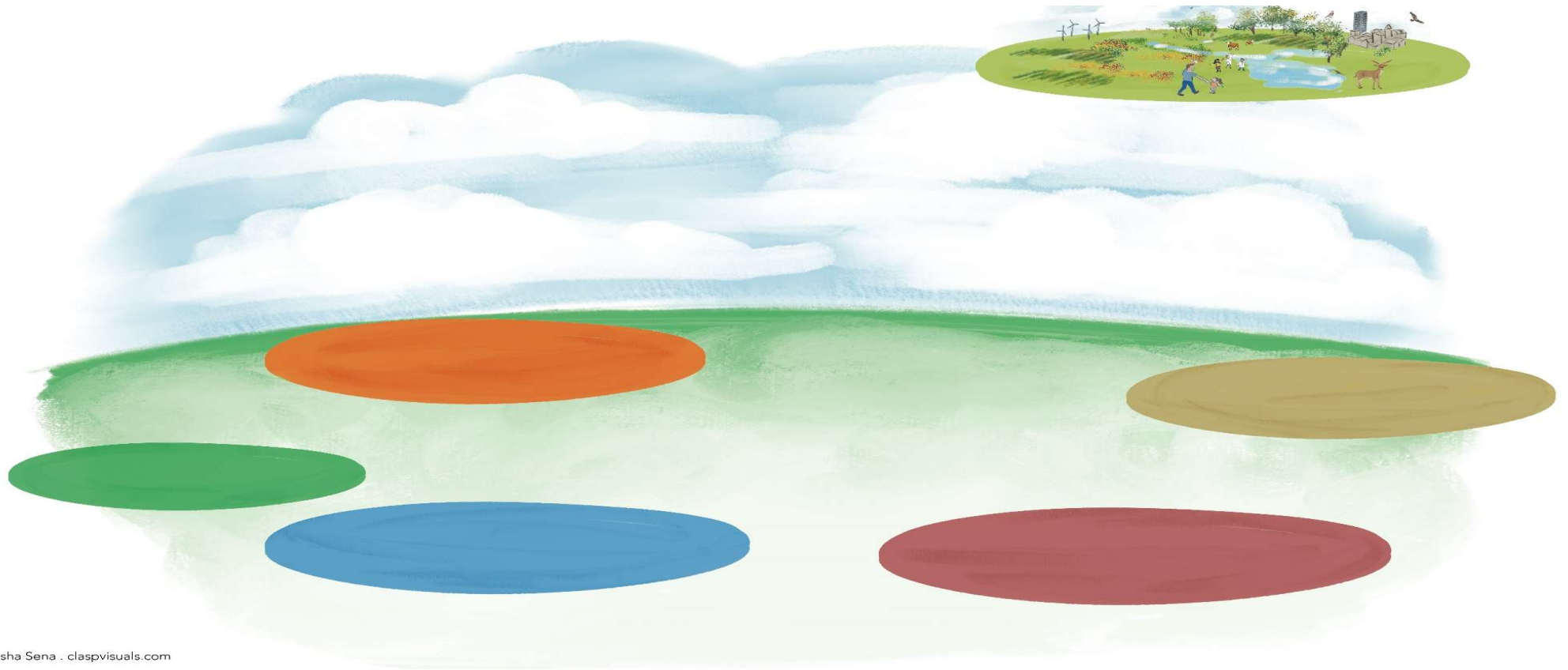

Combinatie van interventies: samen!

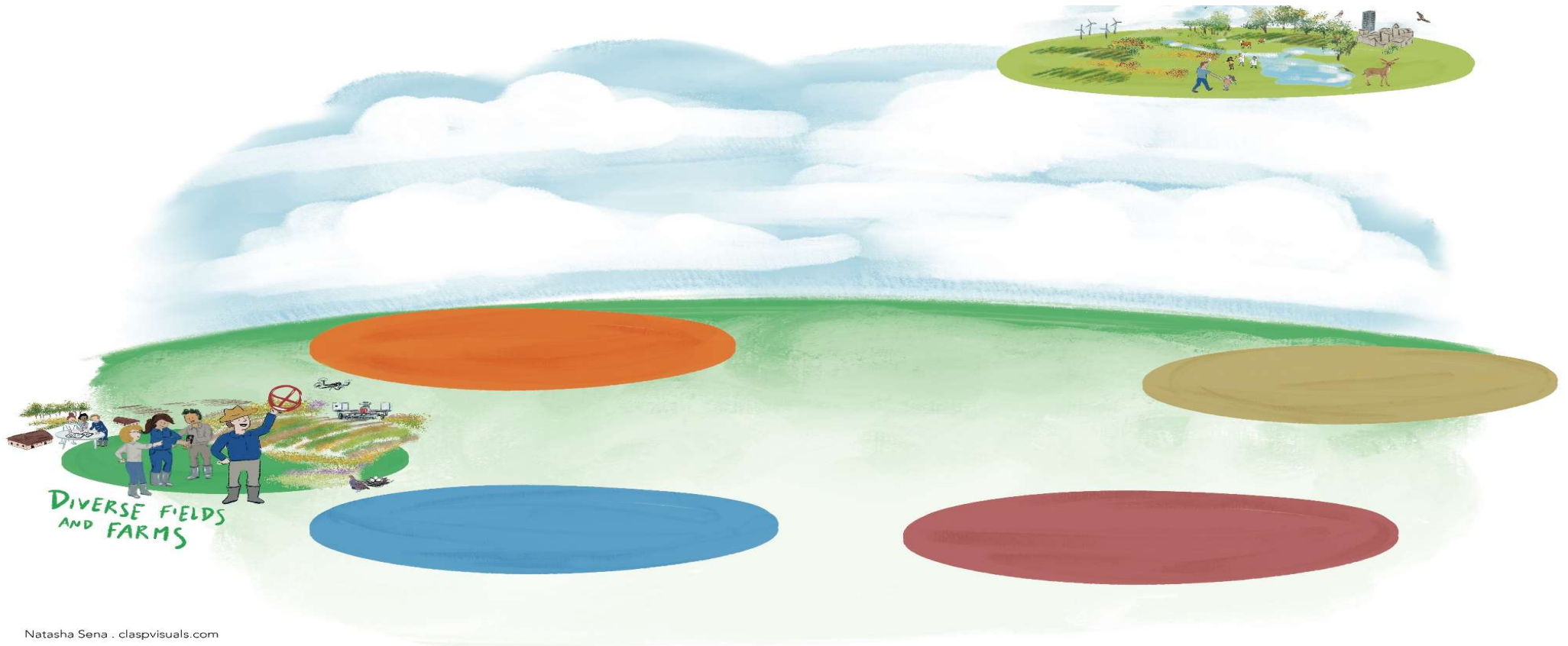

Vijf ingangen

Natasha Sena . claspvizuals.com

1: Diversiteit bij de boer

Natasha Sena . claspsvisuals.com

1: Diversiteit bij de boer

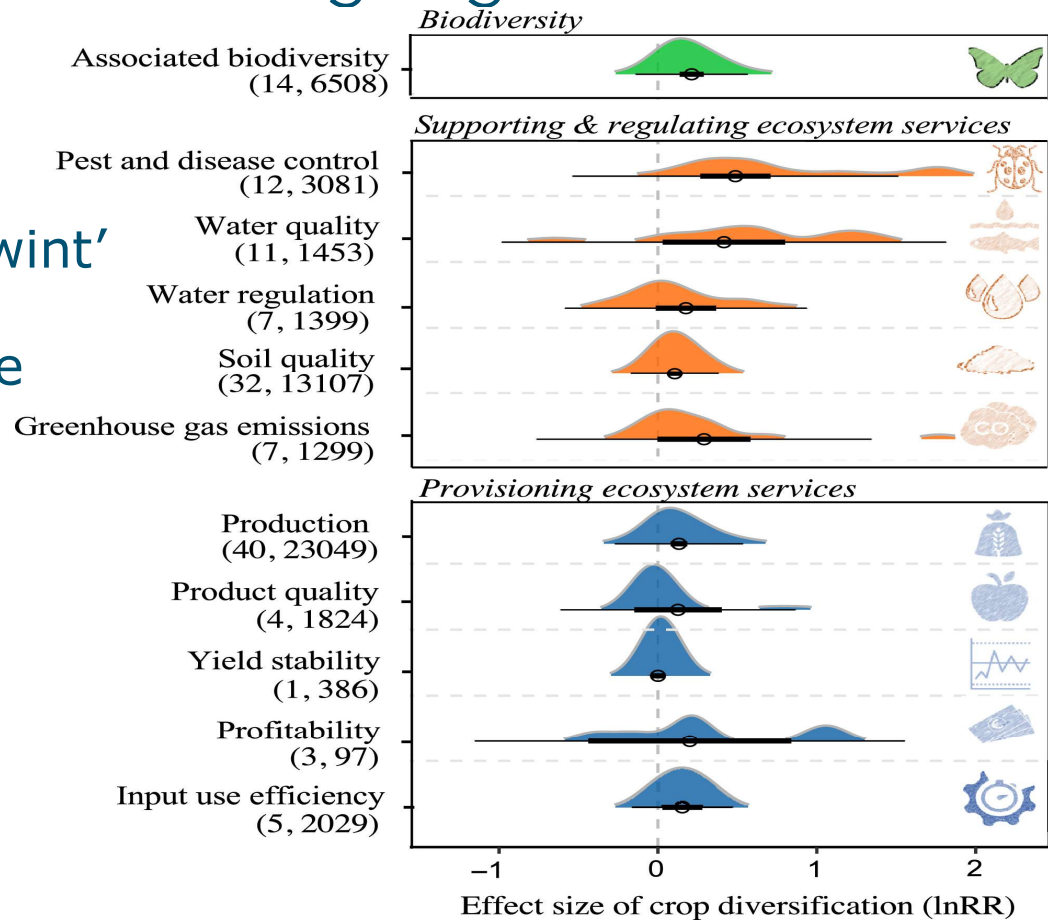
Natasha Sena . claspsvisuals.com

Gewasdiversiteit als change agent

Gewasdiversiteit 'wint' gemiddeld van monocultuur op alle fronten

- Maar grote spreiding!
- En mist arbeid

Beillouin et al. (2021) doi: (10.1111/gcb.15747)

Based on: 56439 experiments, 95 Meta-analyses

Strokenteelt als transitie technologie

Elk gewas zijn eigen management

Ecoregeling, GLB:

- 1) Minimaal 5 gewassen/stroken
- 2) Tussen 3 en **27**m breed
- 3) Minimaal 2 productief en 1 rustgewas
- 4) Agroforestry en/of bloemenstroken tellen ook als strook

Opweg naar slimme combinaties

Ingang 2: een landschap vol biodiversiteit

Ingang 2: een landschap vol biodiversiteit

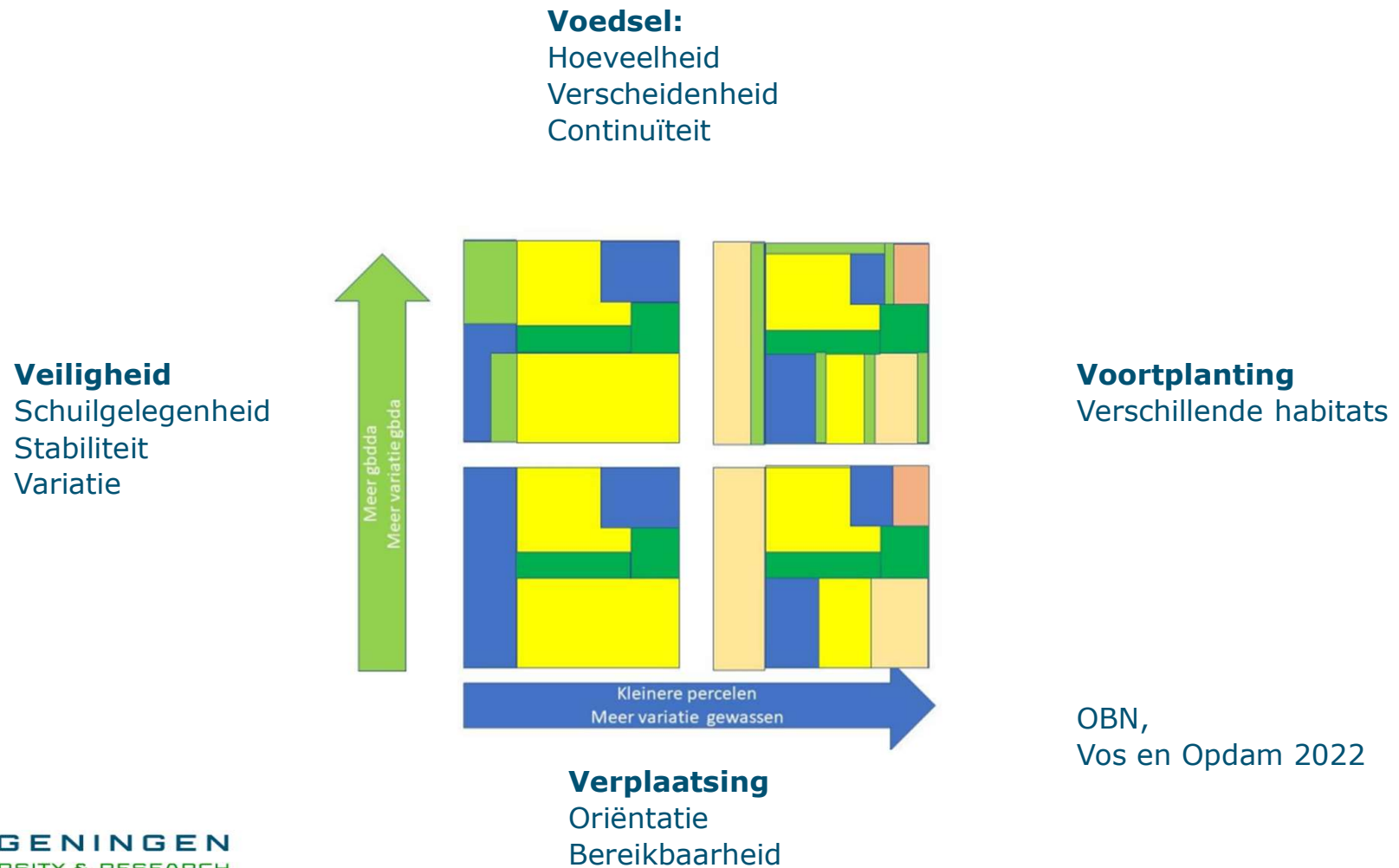

Natasha Sena . clasvisuals.com

Groen-blaauwe dooradering en gewasdiversiteit

Ingang 3: gemeenschappelijk verbondenheid

Ingang 3: gemeenschappelijk verbondenheid

Natasha Sena . claspvisuals.com

Plezier van het land

Doe mee en ontdek de natuur in Wageningen

Biodiversity Challenge

Op naar buiten!

Natasha Sena . claspsvisuals . Natasha Sena . claspsvisuals . com

Ingang 4: duurzame keten en dieet

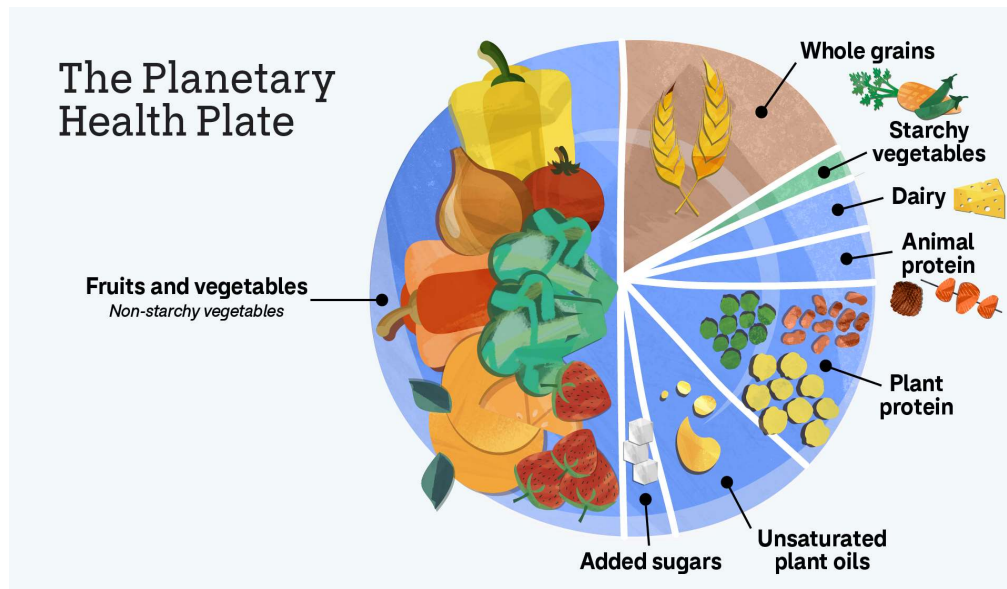
Natasha Sena . claspsvisuals.com

Ingang 4: Sustainable food and diet

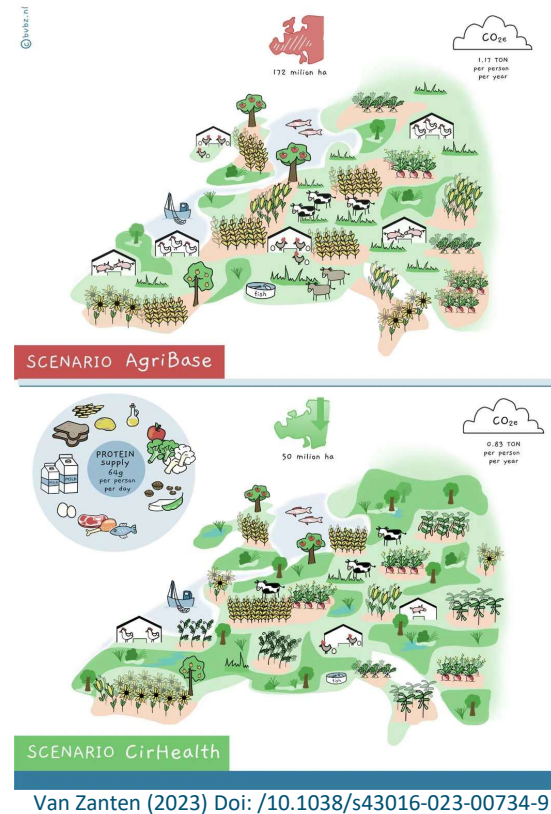

Natasha Sena . claspsvisuals.com

3 x per dag ligt de toekomst op je bord

Willett et al. (2019) DOI: 10.1016/S0140-6736(18)31788-4

Natasha Sena . claspsvisuals. Natasha Sena . claspsvisuals.com

Ingang 5: Inclusieve financiering en handel

Ingang 5: Inclusieve financiering en handel

Natasha Sena . claspsvisuals.com

Elke euro is een stem voor de toekomst die je wenst

NOS Nieuws v Sport v

NOS Nieuws • Gisteren, 11:22

'Pensioenfondsen hebben meer aandacht voor investeringen in biodiversiteit'

Charlotte Boström
Redacteur Economie

Pensioenfondsen kijken in toenemende mate naar manieren om te investeren in bedrijven die planten- en diersoorten

Vijf ingangen

Vervlechten van initiatieven

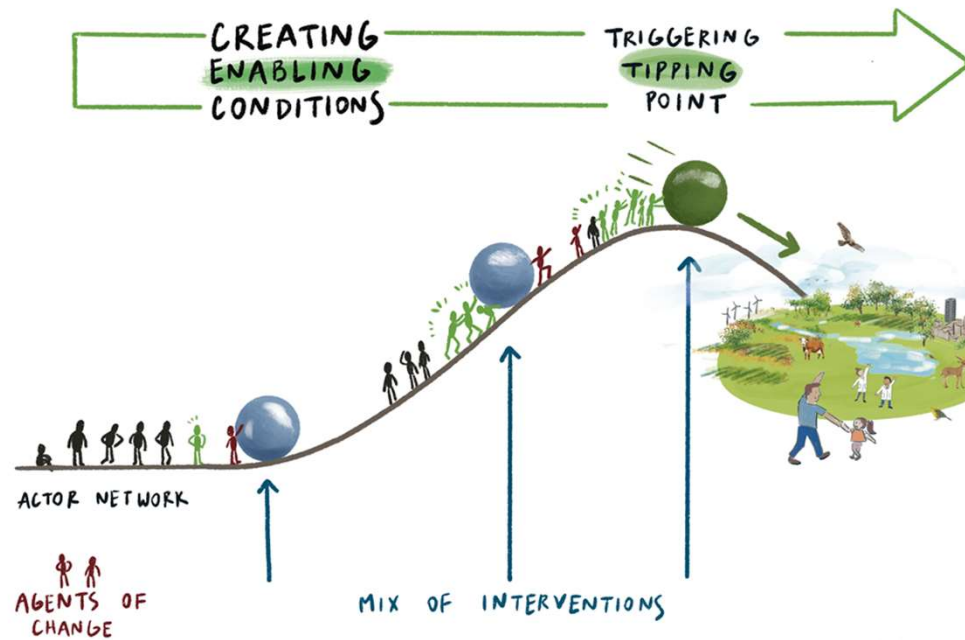
Natasha Sena . claspsvisuals.com

Een coalitie voor actie

Van "ja, maar.." naar "hoe dan"

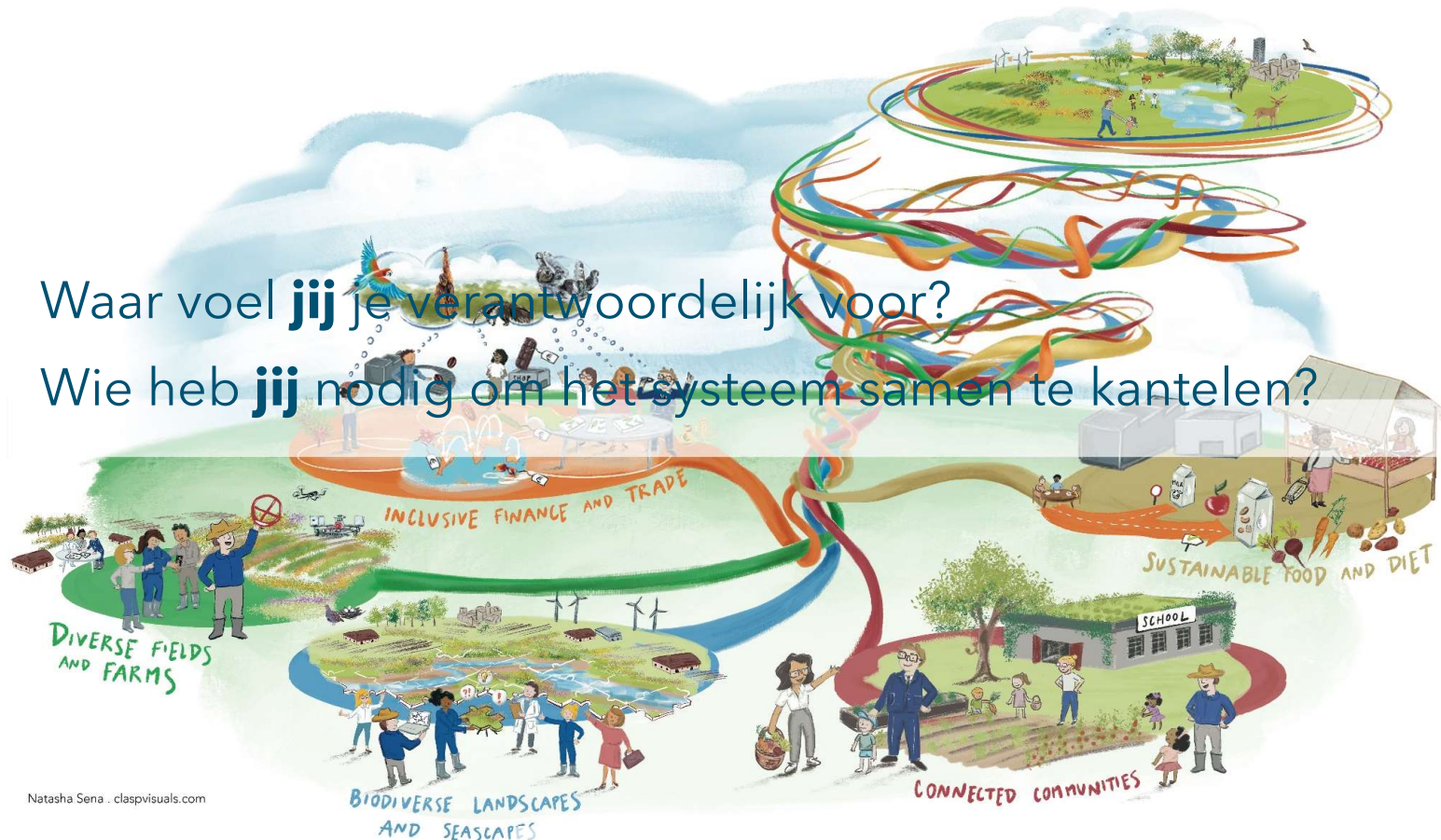

Natasha Sena
www.claspvisuals.com

Aan de slag!

Waar voel **jij** je verantwoordelijk voor?

Wie heb **jij** nodig om het systeem samen te kantelen?

Schrijf je conclusies op en hang ze aan de boom in de hal

Natuurinclusieve landbouw
in Groen Onderwijs
28 november 2024

Green Deal

Natuurinclusieve landbouw
&
Groen onderwijs

Petra van Egmond

ministerie LNVN, Programma Verbinden
Landbouw en Natuur

Wat doet het ministerie van LNV aan natuurinclusieve landbouw en waarom?

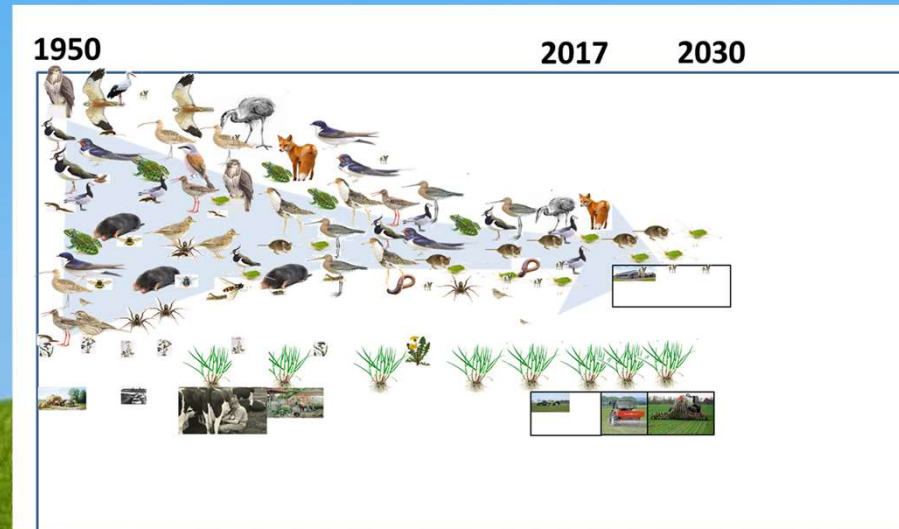
Petra van Egmond

Onderwijsdag Natuurinclusieve landbouw

28 november 2024

Waarom natuurinclusieve landbouw?

Uitdagingen Nederland

inclusieve

Natuur

- VHR doelen zijn alleen haalbaar door ook natuur buiten natuurgebieden te verbeteren
- Omstandigheden voor specifieke soorten verbeteren (Agrarische biodiversiteit)
- Milieucondities (o.a. stikstof)
- Algemene soorten algemeen houden
- **Conclusie:** natuur heeft landbouw nodig

Landbouw

- Klimaat, stikstof, water, bodemkwaliteit, biodiversiteit, zoönosen, dierenwelzijn, etc.
- Afhankelijkheid van ecosysteemdiensten
- Weerbaarheid en veerkracht
- Maatschappelijk draagvlak
- Inkomenspositie en toekomst boer
- **Conclusie:** landbouw heeft natuur nodig

Doelen biodiversiteit in agrarisch gebied

- › Verplichtend: Vogel- en habitatrictlijn (VHR)
  - Geldt ook voor soorten buiten natuurgebieden
  - Natuurvriendelijke akkers en weiden, weidevogels, vlinders, kevers, vogels (tortels, ganzen), hagedissen
  - Extra ha agrarische natuur nodig

- › Basiskwaliteit Natuur (BKN)
  - In ontwikkeling
  - Richt zich op algemene soorten
  - Huismus, citroenvlinder, egel, eekhoorn, etc.

- › Natuurherstelverordening
  - Groenblauwe dooradering
  - Boerenlandvogels
  - Graslandvlinders
  - Bestuivers
  - ....

- › Agroforestry
  - 25.000 ha in agroforestry in 2030 (bossenstrategie)

Foto Edo van Uchelen

NIL biedt oplossingen voor meerdere opgaves:

- Verbeteren biodiversiteit in landbouw en natuur (**VHR-doelen**);
- Reduceren stikstofemissie (bijdrage **N2000-doelen**);
- Verlagen emissie broeikasgassen, vastleggen CO₂ in de bodem en middels agroforestry (bijdrage aan **klimaatdoelen**);
- Verbeteren waterkwaliteit én waterberging (**KRW-doelen**);
- Vergroten **landschapskwaliteit**, drager van cultuurlandschap in brede zin
- Maatschappelijke baten (vooral afname milieukosten) die NIL oplevert zijn hoger dan de maatschappelijke kosten (vooral investeringskosten)
- Handelsbalans, plattelandseconomie, werkgelegenheid

Wat is natuurinclusieve landbouw?

De drie principes van natuurinclusieve landbouw

- Zorg voor specifieke soorten en landschapselementen

- Functionele agrobiodiversiteit stimuleren
  - Bodemmaatregelen
  - Nuttige soorten

- Lage/geen impact op de omgeving
  - Kringlopen sluiten
  - Geen emissies
  - Minimale externe inputs

Voorbeelden van maatregelen

- randenbeheer
- gewasdiversiteit
- teeltsystemen (strokenteelt)
- beheer t.b.v. weide- of akkervogels
- landschapselementen
- akkers jaarrond groen

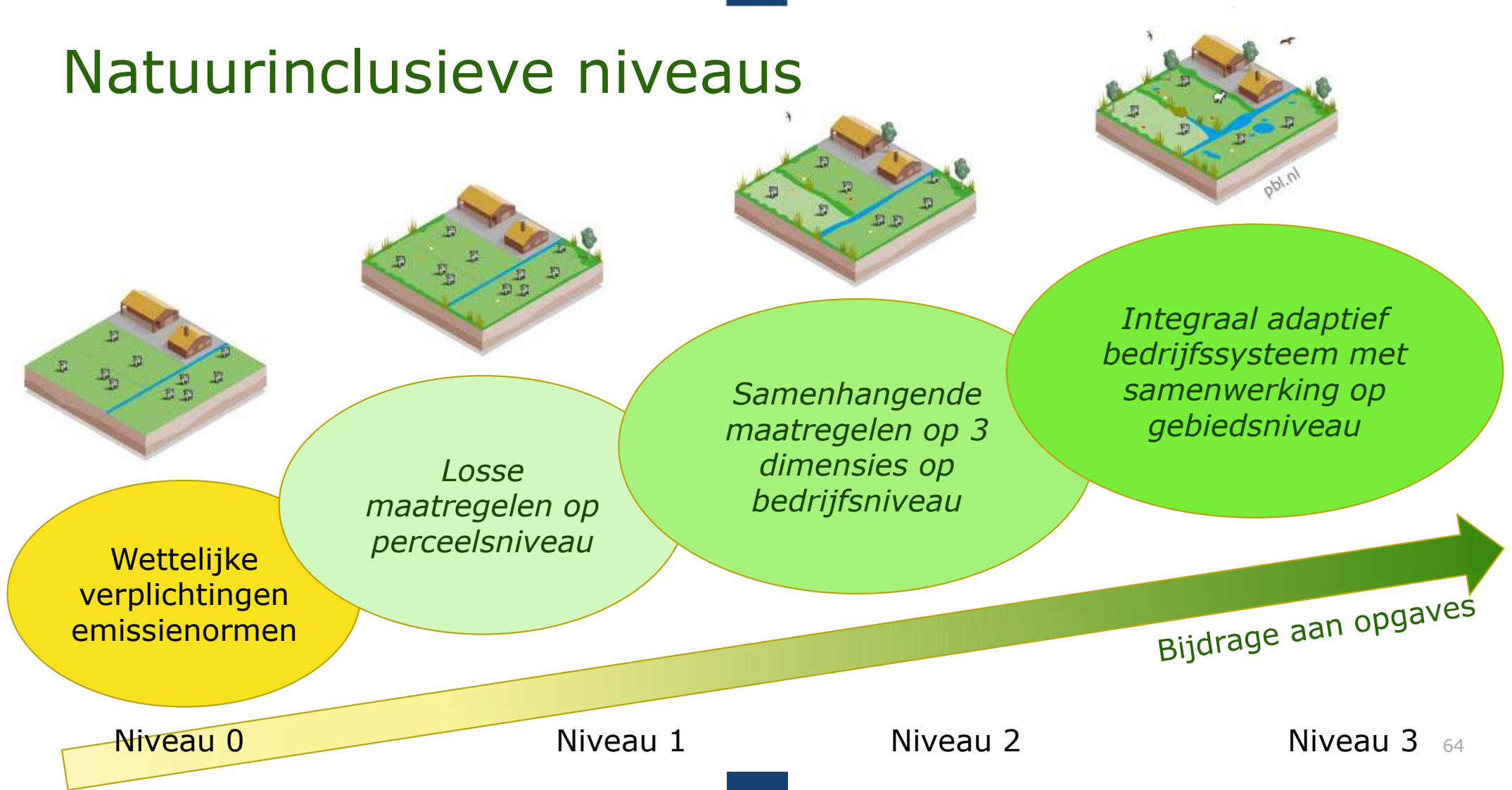
- natuurlijke plaagbestrijding
- bestuiving
- weerbaardere gewassen
- genetische diversiteit
- niet-kerende grondbewerking
- groenbemesters

- weidegang/volledig grasgevoerd
- organische mest van goede kwaliteit ipv kunst- of drijfmest
- hergebruik restwarmte in de tuinbouw
- geen bestrijdingsmiddelen
- bouwplanverruiming

Natuurinclusieve niveaus

Waar, wat ?

- › Kwetsbare gebieden: hogere NIL-niveaus
  - Overgangsgebieden
  - Veenweidegebied
  - Grondwaterbeschermingsgebieden
  - Beekdalen
  - Hoge droge zandgronden
- › Overige gebieden: basisniveau NIL

SABE cursus over duurzame landbouw

Categorie 2: Grondwaterstand verhogen en mogelijk extensivering in veenweidegebieden

Natuurinclusieve landbouw in de praktijk

Agrarisch Natuurbeheer (ANLb)

Portaal Natuurinclusieve landbouw

Wat doet LVVN om NIL verder te brengen

- 1 Betere integratie NIL in LVVN-beleid
- 2 Breder handelingsperspectief voor boeren
- 3 Vergroten draagvlak NIL – transitie aanjagen
- 4 Vergroten kennis en kennis-doorwerking

Wat doet LVVN (1)

1. Betere integratie NIL in LVVN-beleid

- Voorwaarden scheppen: *betaling voor ecosysteemdiensten, faciliteren van extensivering, stimuleren nieuwe markten, true pricing, herwaardering grond, fiscaal en financieel instrumentarium, omschakelen mogelijk maken;*
- Belemmeringen/lock-in's wegnemen: *kalenderlandbouw, pachtregelgeving, reststromen, ...;*

2. Breder handelingsperspectief voor boeren

- Onderzoek verdienmodellen
- Innovatie op het boerenerf (*ondersteunen demo-bedrijven, opleiden van boeren en bedrijfscoaches, ...*)
- Samenwerkings- en extensiveringsregeling
- Regeling ANLb
- Uitwerking doelsturing met KPI's
- Sociaaleconomische ondersteuning

Wat doet LVVN (2)

3. Vergroten draagvlak NIL – Transitie aanjagen

- Vergroten en ondersteunen NIL-netwerk, ondersteunen van koploperinitiatieven;
- Aanjagen van samenwerking boeren en terreinbeheerders (*SBB-pilotbedrijven*);
- Regiodeal Natuurinclusieve landbouw Noord Nederland
- Brede dialoog op groene onderwijsinstellingen (*College Boer, battle BoerNatuurlijk!*);
- Boerendiversiteit (*Iedere boer heeft waarde*);

4. Vergroten kennis en kennisdoorwerking

- Kennisontwikkeling (op economisch, ecologisch, en sociaal vlak) door fundamenteel, toegepast en praktijkonderzoek, pilots, experimenten, demobedrijven, ...
- Bijdragen aan lectoraten en practoraten;
- Samenwerking in de Green Deal Natuurinclusieve landbouw groen onderwijs
- Collectief Natuurinclusief

Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Doel: agrarische ondernemers stimuleren en faciliteren om een bijdrage te leveren aan het behalen van wettelijke doelstellingen voor natuur-, water en klimaat

500 M/jr langjarige vergoeding

Optimale instrumentenmix:

- Agrarisch natuur en landschapsbeheer
  - Forse uitbreiding
  - Langjarige contracten
  - Concurrerende vergoeding, periodiek geïndexeerd
- Investeringspakket en grond.
- Gebiedsspecifieke vergoeding.
- Versterken uitvoering, kennis en monitoren.
- Doorontwikkelen ecoregeling (nieuw GLB)

Dank voor jullie aandacht!

Petra van Egmond

Natuurinclusieve landbouw
in Groen Onderwijs
28 november 2024

Green Deal

Natuurinclusieve landbouw
&
Groen onderwijs

Werksessies: 11:20 – 12:30

Naam werksessie staat op het scherm bij de ingang van de zaal:

Zaal	Wie	Titel
Momentum 1	Otto Willem Eleveld (akkerbouwer en winnaar Gouden Leeuwerik)	Biodiversiteit op het landbouwbedrijf.
Momentum 2	Rob van Genderen, Erik Jan van Oosten, Paulien van Vredendaal (WUR)	Werken met AI en met Groen Kennisnet.
Momentum 3	Anne Diepenhorst (IVN/Het Groene Wiel) en Annemarie de Mooij (De Groene Wereld)	Keuzevak VMBO 'Natuurlijk groen': nieuw lesmateriaal met actuele inhoud!
Quantum 1	Ron Methorst (Aeres Hogeschool)	Gebiedsgerichte kansen voor NIL ('Gebiedsvenster' en 'Boerenboom').
Quantum 2	Roos Roeleveld, Marjon Holtland (NAJK)	'BoerNatuurlijk 2.0 DIY spel - train de trainer'.
Quantum 3	Dirk Jan Immenga (Provincie Drenthe), Gert Noordhoff (Provincie Groningen)	Regiodeal NIL Noord Nederland.
Quantum 4	Jetske de Boer (Aeres) en Casper Quist (WUR)	Aan de slag met biodiversiteit op eigen terrein.

Lunchpauze met informatiemarkt

- 12:30 – 13:30 uur
- Tafel met veel informatie voor onderwijs.
- Netwerken

Jaring Brunia

Boer Brunia

**Boer
Brunia**
Natuur in Bedrijf

**Als je niets veranderd,
dan veranderd er niets.**

WIE?

WANNEER

WAARMEE?

HOE?

WAT?

WAAR?

WELKE?

WAAROM?

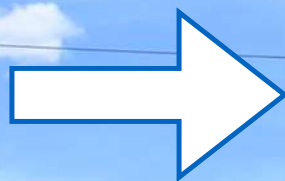
Holistische landbouw is een benadering van landbouw

A decorative graphic in the bottom right corner consisting of several concentric, semi-transparent circles in shades of teal and light blue, creating a ripple effect.

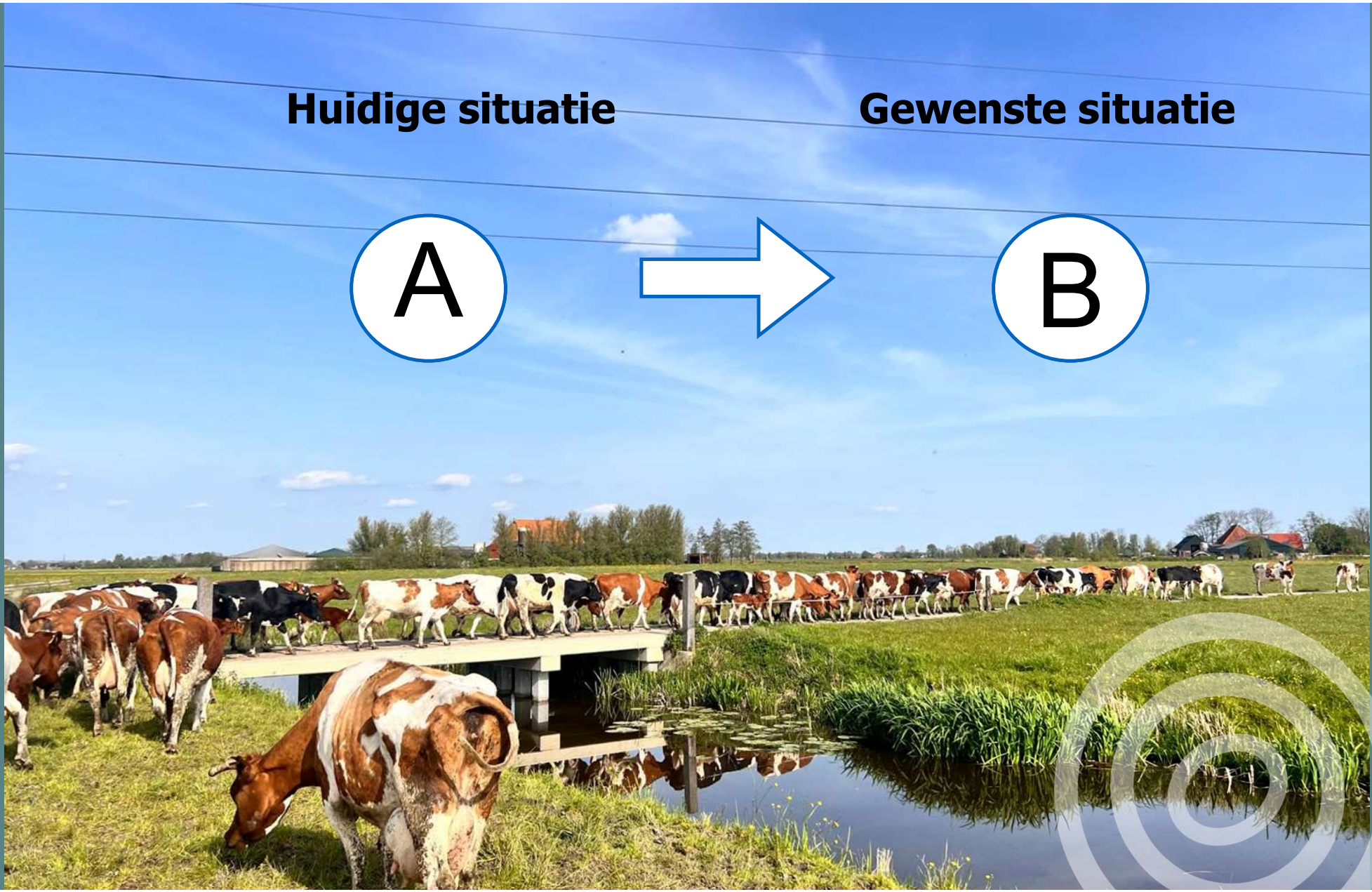
Huidige situatie

Gewenste situatie

A

B

WIE?

WANNEER

WAARMEE?

HOE?

WAT?

WAAR?

WAAROM?

WELKE?

**“Het leven is wat
je gedachten
ervan maken”**

Marcus Aurelius

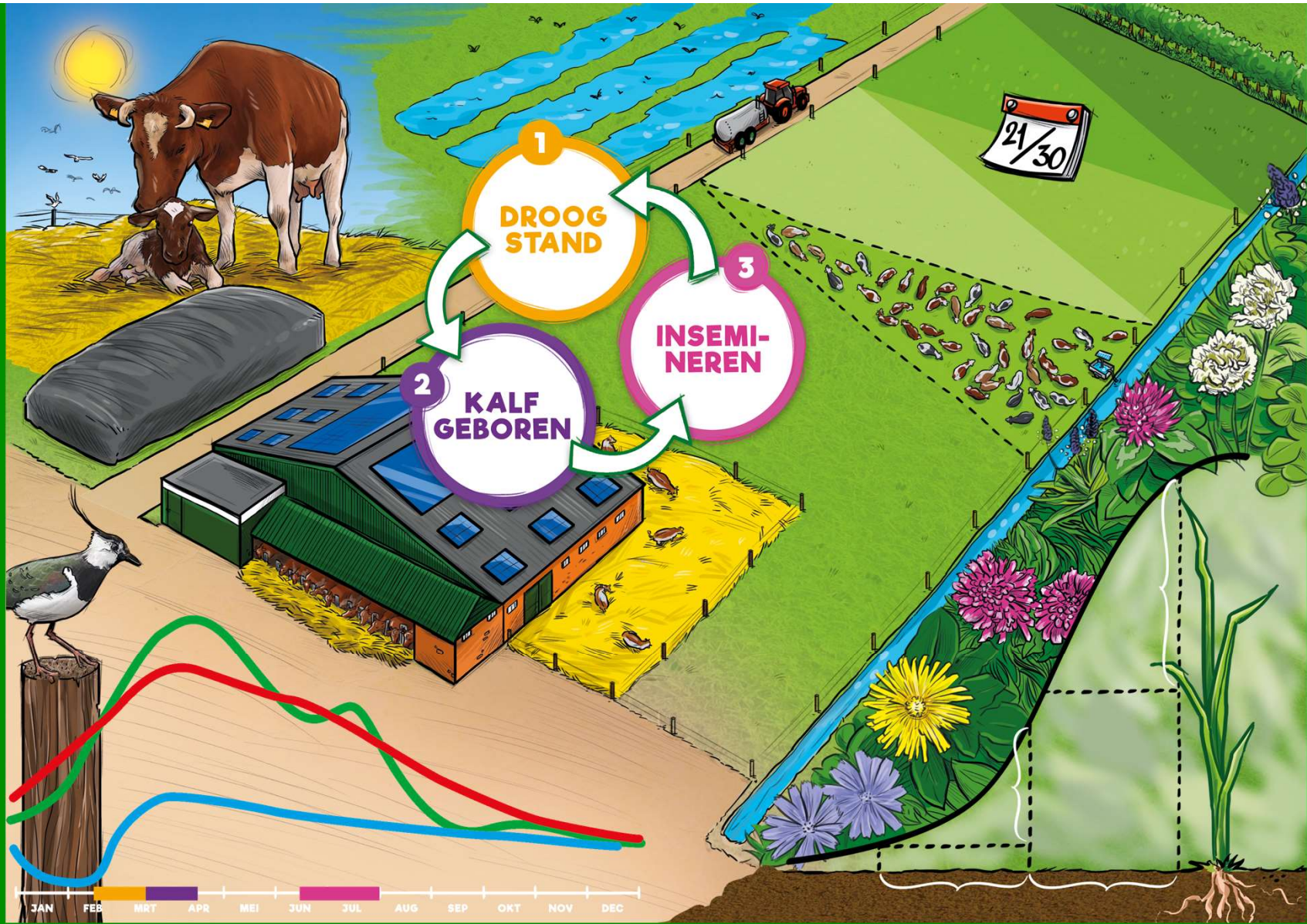

**“What you
imagine,
You
Become”.**

Michael Pilarczyk

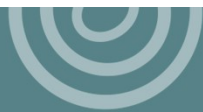

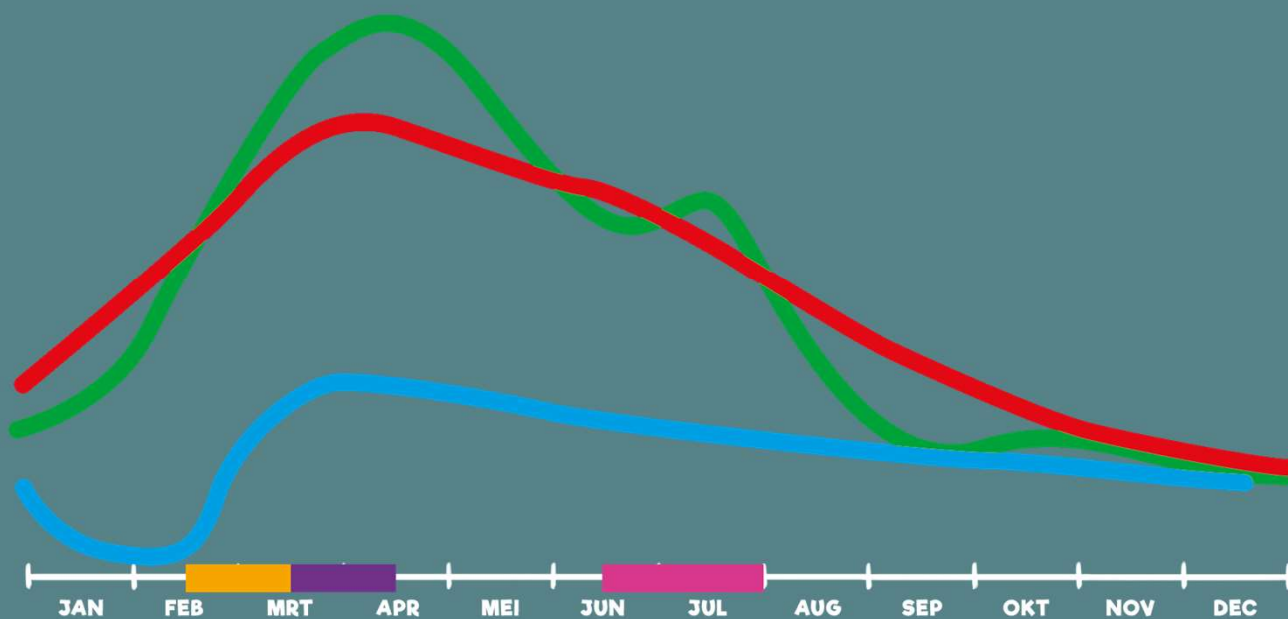
Boer Brunia

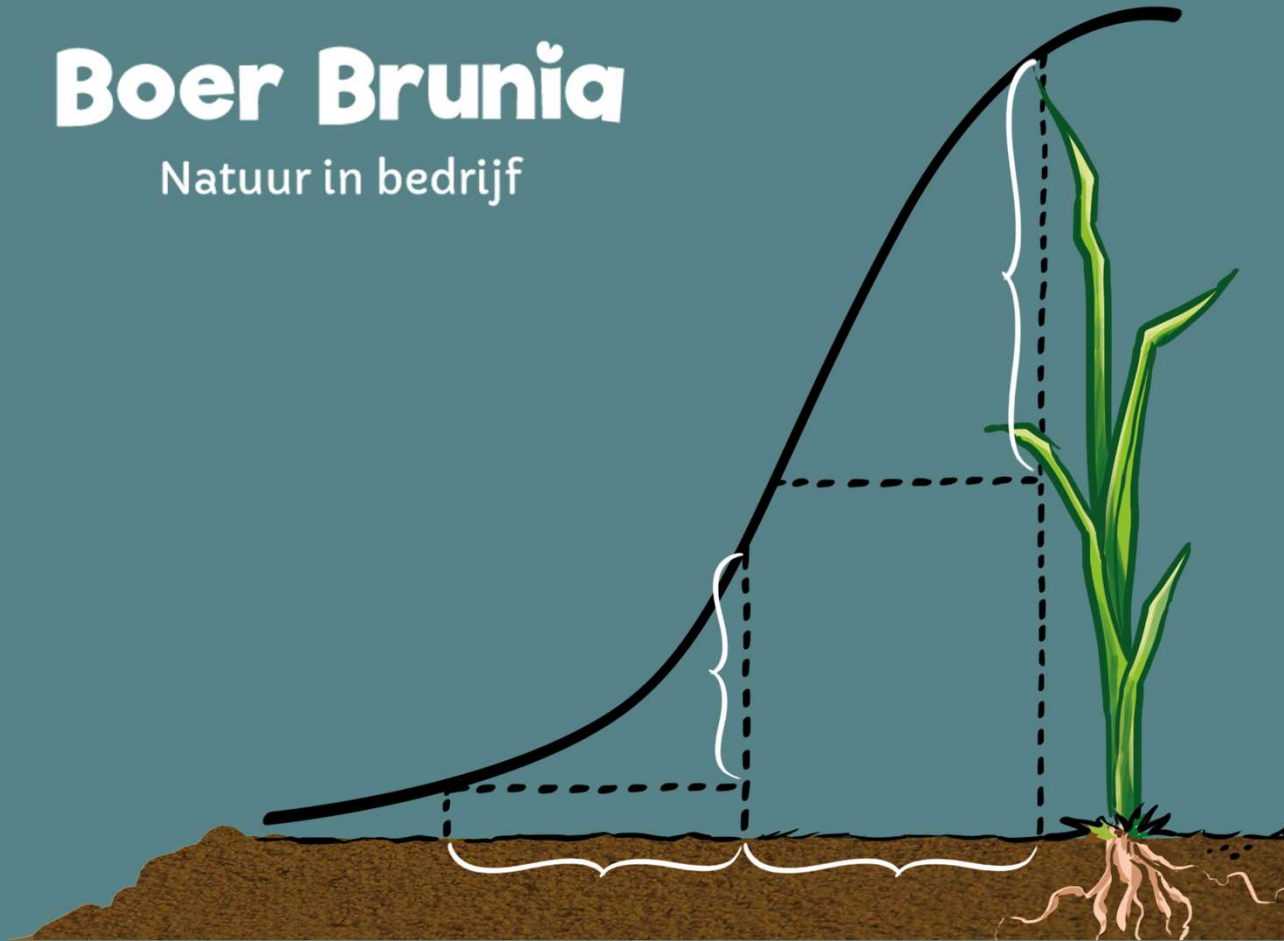
Boer Brunia

Natuur in bedrijf

Boer Brunia

Natuur in bedrijf

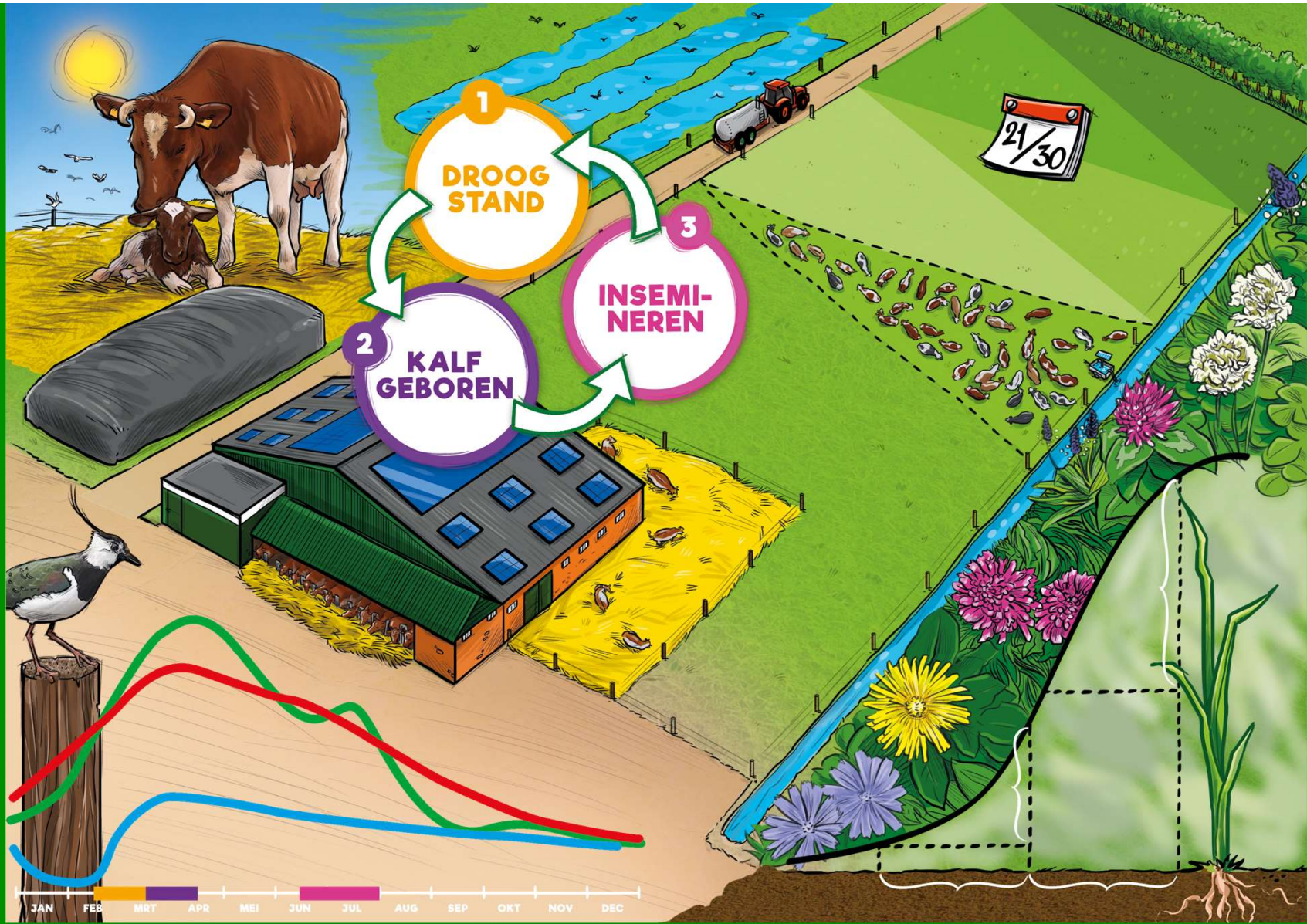

Die superproductiviteit lijkt te worden veroorzaakt door de kringloop van de grazers, mest, wormen, voeding en planten

Boer Brunia

**De koe op de
juiste plek, de juiste tijd,
voor de juiste reden.**

Alan Savory

Kans of uitdaging?

Kans of uitdaging?

Eruditadino?

Kans of uitdaging?

Kans of uitdaging?

Werken aan je bedrijf

DERDERU

“Only action cures pain”

Gastcolleges

"Only action cures pain"

**The secret to change is to
focus all your energy,
not in fighting the old but on building the new.**

Socrates

Natuurinclusieve landbouw
in Groen Onderwijs
28 november 2024

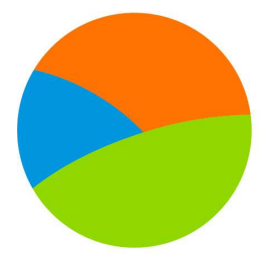

Green Deal

Natuurinclusieve landbouw
&
Groen onderwijs

Docenten vertellen:
Marrit Rijkmans, VONK (VMBO)
Jaco Makkenze, Yuverta (MBO)
Diederik Sleurink, Van Hall Larenstein (HBO)
Dirk van Apeldoorn, WUR (WO)

van hall
larenstein
university of applied sciences

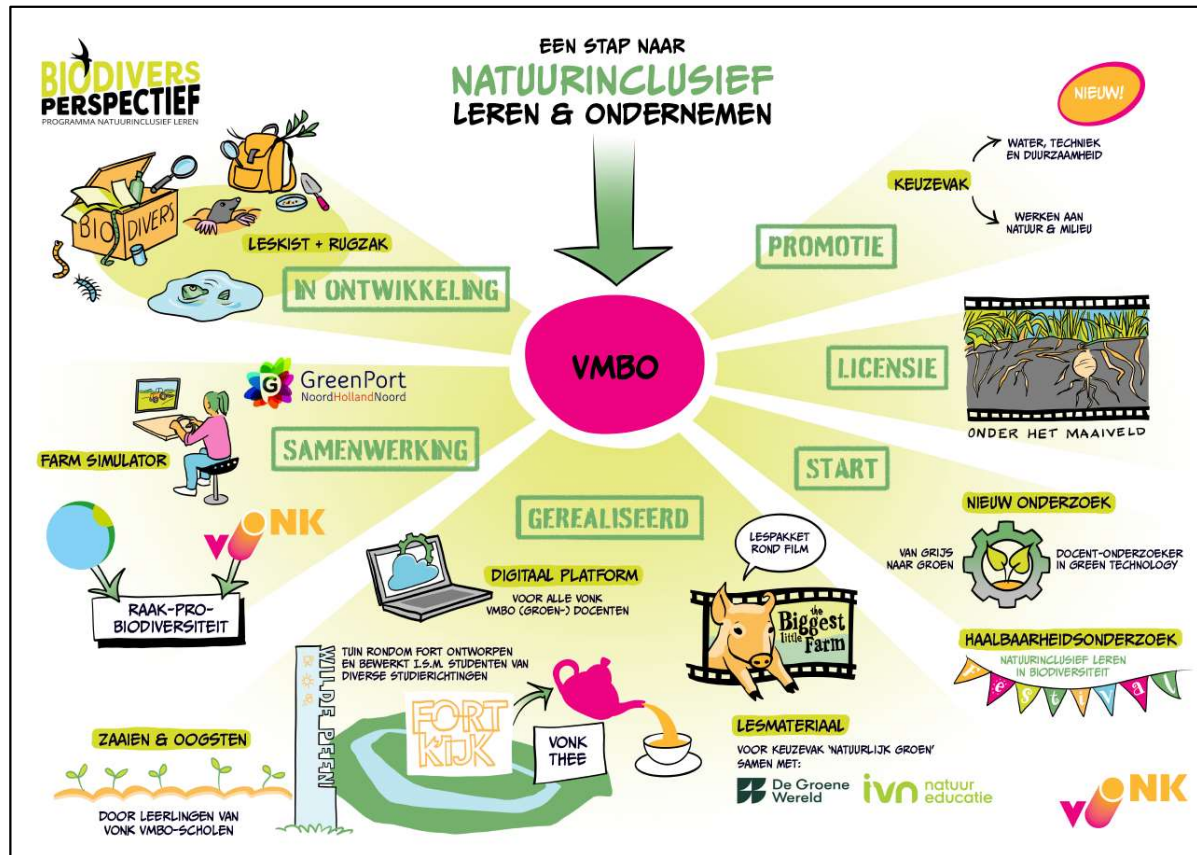
Yuverta

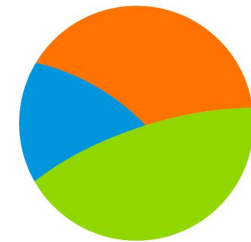

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Biodiversers Perspectief, VONK

van hall
larenstein
university of applied sciences

Yuverta

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Natuurinclusieve landbouw
in Groen Onderwijs
28 november 2024

Green Deal

Natuurinclusieve landbouw
&
Groen onderwijs

Werksessies: 14:50 – 15:50

Naam werksessie staat op het scherm bij de ingang van de zaal:

Zaal	Wie	Titel
Momentum 1	Arjan Werkman (BoerenNatuur)	Agrarisch natuur- en landschapsbeheer, de bouwstenen.
Momentum 2	Ruud Hendriks (Warmonderhof)	Agro-Ecologie.
Momentum 3	Sijbren Mulder (docent Veehouderij VONK), Rik Eweg (HVHL)	Testen Serious Game Strategieverkenner.
Quantum 1	Diederik Sleurink (HVHL)	Geef gas met NIL!
Quantum 2	M. Goris (WUR), Ine Sturkenboom ((v)mbo DCTerra), C. Kocks (HBO Aeres Dronten)	Groefonds Regeneratieve Landbouw.
Quantum 3	Rob van Genderen, Erik Jan van Oosten (WUR)	Werken met AI en met Groen Kennisnet.
Quantum 4	Conny Clazing (RVO) / IJsbrand Snoei (Land.schap)	Boerendiversiteit: Iedere boer heeft waarde!

Afsluiting & borrel

wrap-up

prijsuitreiking

